

ԺԱՍՇԱՐՅԱՆ ԱՐՄԵՆ (ԱԻ)

ԹՈՒՐԶԻԱՅԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԱՂՐԻԲԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՀԵՏ (1989-1995 ԹԹ.)

1980-ական թթ. վերջից մինչև 1990-ական թթ. կեսը ընկած ժամանակահատվածում բավական նպաստավոր նախադրյալներ ստեղծվեցին Թուրքիայի և Մաղրիբի երկրների միջև հարաբերությունները սերտացնելու համար: Պետք է նշել, որ Թուրքիան և Մաղրիբի երկրները նշված ժամանակահատվածում կարողացան սերտացնել փոխհարաբերությունները նաև այն բանի շնորհիվ, որ Թուրքիան ձգտում էր Մաղրիբի յուրաքանչյուր երկրի հետ զարգացնել առանձին քաղաքականություն, որը մեծ չափով կապված չէր լինի Մաղրիբի մյուս երկրների հետ ունեցած հարաբերություններից: Սա որոշակի չափով պայմանավորված էր նաև այն հանգամանքով, որ 1989 թ. Արաբական Մաղրիբի միության ստեղծումից հետո վերջինիս գործառույթների մեջ չէին մտնում երրորդ երկրների հետ հարաբերություններ հաստատելու ու արտաքին քաղաքականություն իրականացնելու գործառույթները¹: Թուրքիայի համար, որը 20-րդ դարի վերջերին և 21-րդ դարի սկզբներին մեծապես շահագրգռված էր Մաղրիբում իր դիրքերն ամրապնդելու հարցում, սա դրական էր և Մաղրիբում ակտիվ քաղաքականություն իրականացնելու բավական լայն հնարավորություններ էր ընձեռում: Երկրներից յուրաքանչյուրի հետ առանձին քաղաքականություն զարգացնելը Թուրքիային հնարավորություն էր տալիս Մաղրիբում մեծ քաղաքական կշիռ ունենալու և Մաղրիբի երկրներին ավելի սերտ ինտեգրելու իր տնտեսությանը: Մյուս կողմից պետք է հաշվի առնել, որ Արաբական Մաղրիբի միությունը չդարձավ այնպիսի սերտ ինտեգրված կառույց, ինչպիսին ԵՄ-ն է կամ անգամ ԾԱԵՀԽ-ն, ինչը ևս իր ազդեցությունն

¹ Turkey's Relations with the Arab Maghreb Union (AMU),
<http://www.mfa.gov.tr/amu.en.mfa>.

ունեցավ Թուրքիա-Մադրիդի արաբական երկրներ հարաբերությունների վրա:

Թուրքիա-Մադրիդի երկրներ հարաբերությունների վրա նաև հսկայական ազդեցություն գործեց այն հանգամանքը, որ Մադրիդի երկրների միջև մրցակցության հետևանքով կային լուրջ հակասություններ, ինչը ևս մեկ պատճառ էր, որ Թուրքիան նախընտրի յուրաքանչյուր երկրի հետ առանձին քաղաքականություն իրականացնել: Պետք է նաև նշել, որ Մադրիդում ներքին հակասությունները բավական նպաստում էին Թուրքիայի դիրքերի ամրապնդմանը:

Ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում Թուրքիա-Մադրիդի երկրներ հարաբերություններում առկա առաջընթացի հիմնական պատճառներն ընկալելու համար պետք է նաև հասկանանք այն գործոնները, որոնք մղում էին Մադրիդի երկրներին ամրապնդելու Թուրքիայի հետ ունեցած կապերը: Դրանց թվին կարելի է դասել Լիբիայի արտաքին քաղաքականության մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունները, որոնք ստիպեցին Լիբիային փորձ անել բարելավվելու հարաբերությունները Արևմուտքի և տարածաշրջանային պետությունների հետ: Իրանաիրաքյան պատերազմի ավարտը, Պաղեստինում ինթիֆադայի սկսելը և ԽՍՀՄ-ի անկարողությունը՝ օգնելու նախկին դաշնակիցներին, ստիպեցին Լիբիային՝ սերտացնել հարաբերությունները տարածաշրջանային երկրների հետ: Սակայն 1989 թ. հաջորդած հետագա շուրջ տասը տարիների ընթացքում Լիբիայի քաղաքականության վրա ամենաուժեղ ազդեցությունը գործեց միջազգային հանրության արձագանքը՝ կապված 1988 թ. դեկտեմբերի 11-ին Լոկերբիի վրա և 1989 թ. սեպտեմբերի 19-ին Նիգերիայի օդային տարածքում երկու ինքնաթիռների պայթյունների հետ, որոնք բազմաթիվ մարդկային կյանքեր խլեցին²: Միջազգային հանրությունը, որոշակի փաստերի վրա հենվելով, այս պայթյունների մեջ մեղադրեց Լիբիային, և այս ամենը հանգեցրեց Լիբիայի դեմ Միացյալ ազգերի կազմակերպության կողմից

² Niblock T., The Foreign Policy of Libya, In "The Foreign policies of Middle East States", Lunne Rienner Publishers, Boulder 2002, p. 229.

1992 թ. ապրիլի 15-ից պատժամիջոցների կիրառմանը³: Հենց այս պատժամիջոցներն էին, որ ստիպեցին Լիբիային հետագա շուրջ տասը տարիների ընթացքում փորձելու վերանայել հարաբերությունները Արևմուտքի, ինչպես նաև տարածաշրջանի պետությունների, այս թվում նաև Թուրքիայի հետ: Ուստի վստահաբար կարելի է նշել, որ Թուրգութ Օզալի վարչապետ եղած ժամանակահատվածում և նաև հետագա տարիներին՝ մինչև Էրբաքանի՝ Լիբիա կատարած այցելությունը, Թուրքիա-Լիբիա հարաբերությունների սերտացումը ինչքան Թուրքիայի, այնքան էլ Լիբիայի արտաքին քաղաքականության մեջ տեղի ունեցող որոշակի զարգացումների արդյունք էր: Այն, որ Թուրգութ Օզալի օրոք Թուրքիա-Լիբիա հարաբերությունները բավական սերտ են եղել, վկայում են կնքված պայմանագրերը, համագործակցության ոլորտներում նկատվող զարգացումները, ինչպես նաև Լիբիայի պաշտոնական գործիչների՝ նշված ժամանակաշրջանից ավելի ուշ արված հայտարարությունը, որում ասվում է, որ Թուրքիա-Լիբիա հարաբերությունների անկումը սկսվեց Թուրգութ Օզալի նախագահության շրջանից հետո⁴:

Թուրքիայի հետ հարաբերությունները սերտացնելու խնդրում կարևոր պատճառներ ուներ նաև Թունիսը, որը, լինելով Մադրիդի երկրներից տարածքով առավել փոքր երկիր և չունենալով էներգակիրների պաշարներ, Մադրիդի երկրներից ամենից ավելի շատ կախվածություն ուներ Թուրքիայից և ամենից առավել էր հակված սերտացնելու հարաբերությունները Թուրքիայի հետ: Այս ամենի հետևանքով է, որ Թուրքիան հենց Թունիսից էր փորձում ստանալ աջակցություն Կիպրոսի հարցում, ինչպես նաև այն, որ երկու պետությունների միջև 1990 թ. մարտին ռազմական համագործակցության պայմանագիր է ստորագրվում: Թուրքիայի՝ Կիպրոսի հարցում Թունիսից աջակցություն ստանալու քաղաքականության մի օրինակ է այն հանգամանքը, որ 1989 թ. Թուրգութ Օզալը Թունիս այցելության ընթացքում խնդրում է ճանաչել

³ Hagger N., The Libyan Revolution: Its Origins and Legacy: A Memoir and Assessment, John Hunt Publishing, Ropley 2009, p. 118-119.

⁴ Turkish Parliamentarians Seek Ways to Improve Relations with Libya, 14 October 2000, "Hürriyet Daily News".

Հյուսիսային Կիպրոսի թյուրքական հանրապետությանը, ինչը, սակայն, մերժվում է⁵: Ե՛վ Թուրքիայի համար առավել կենսական հարցերից Հյուսիսային Կիպրոսի հարցում Թունիսից աջակցություն ստանալու փորձերը, և՛ ռազմական համագործակցության պայմանագիր կնքելը ապացուցում են, որ Թուրքիան կարևոր հարցերում Մադրիդի երկրներից առավել շատ ակնկալում էր ստանալ Թունիսի աջակցությունը: Թուրքիան Կիպրոսի հիմնախնդրում Թունիսից աջակցություն ստանալու իր այս քաղաքականությունը հետագայում էլ շարունակեց:

Թուրքիայի հետ հարաբերությունները սերտացնելու համար բավականաչափ կարևոր շարժառիթներ ուներ նաև Մարոկկոն: Արևմտյան Սահարայի հարցի ծագումից ի վեր Մարոկկոյի համար շատ կարևոր էր այս հարցում Թուրքիայի այն դիրքորոշումը, համաձայն որի՝ Թուրքիան ճանաչում է Մարոկկոյի տարածքային ամբողջականությունը և չի ճանաչում Արևմտյան Սահարայի անկախությունը: Թուրքիայի ԱԳՆ կայքում այս խնդրի վերաբերյալ նշվում է, որ Թուրքիան իրազեկ է առկա դժվարություններին, որոնք կան երկու կողմերին բավարարող լուծմանը հասնելու ճանապարհին, և հույս ունի, որ բոլոր կողմերի համար ընդունելի լուծման հնարավոր է հասնել ՄԱԿ-ի շրջանակներում⁶: Թուրքիայի նման դիրքորոշումը բավական լուրջ պատճառ էր, որպեսզի Մարոկկոն ամեն կերպ ընդառաջի Թուրքիայի՝ հարաբերությունները սերտացնելու ձգտումներին: Ուստի, 1992 թ.՝ ԵՄ-ի ստեղծումից հետո, Մարոկկոյի միջերկրածովյան քաղաքականությունը կենտրոնացավ երեք հիմնական ուղղության վրա: Այս ուղղություններն էին՝ Թուրքիան, ԵՄ-ն և արաբական երկրները⁷: Վստահ կարելի է ասել, որ նշված ժամանակաշրջանում Մարոկկոյի արտաքին քաղաքականության մեջ մարոկկոյաթուրքական հարաբերությունները առանցքային ուղղություններից մեկն էր:

⁵ Regional Surveys of The World: The Middle East and North Africa 2003, 49th Edition, Europa Publications Limited, London 2002, p. 1061.

⁶ Turkey's Political Relations with Morocco, http://eski.mfa.gov.tr/turkey_s-political-relations-with-morocco.en.mfa.

⁷ Relations between Turkey and Morocco, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-morocco.en.mfa>.

Ալժիրը նույնպես որոշակի պատճառներ ուներ Թուրքիայի հետ հարաբերությունները բարելավվելու համար: Կարևոր պատճառներից մեկն այն էր, որ 1990-ական թթ. Ալժիրը նոր զենքի կարիք ուներ, սակայն չէր կարողանում այն ձեռք բերել՝ Արևմուտքի երկրների կողմից իր վրա դրված զենքի էմբարգոյի պատճառով, ուստի Թուրքիային դիտում էր որպես զենքի այլընտրանքային մատակարար⁸:

Սրա հետ միաժամանակ պետք է նշել, որ Ալժիրի ձգտումները՝ ամրապնդելու հարաբերությունները Թուրքիայի հետ, նաև մեծ չափով կապված էին այն հանգամանքի հետ, որ արդեն 1990-ական թթ. սկզբներին Ալժիրը նավթի գների անկման և սկսվող քաղաքացիական պատերազմի և մի շարք այլ պատճառներով կորցրել էր տարածաշրջանում կարևոր երկրի իր դերը և կարող էր դուրս մնալ տարածաշրջանային զարգացումների վրա ազդելուց: Ավելին՝ պարզ դարձավ, որ Ալժիրը միջազգային ասպարեզում նույնիսկ հայտնվել էր որոշակի մեկուսացված կարգավիճակում⁹: Ինչպես և Լիբիայի պարագայում, Թուրքիայի հետ հարաբերությունների բարելավումը Ալժիրին կօգներ բարելավվել ստեղծված իրավիճակը:

Պետք է նաև նկատի ունենալ, որ չնայած Թուրքիան ձգտում էր Մադրիդի յուրաքանչյուր երկրի հետ առանձին քաղաքականություն զարգացնել, այնուամենայնիվ, Թուրքիայի և Մադրիդի երկրների միջև եղած հարաբերությունները նաև բավական մեծ ընդհանրություններ ունեին: Հարաբերություններում առկա այս ընդհանուր գծերը մեծ չափով պայմանավորված էին Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության մեջ այդ ժամանակ գերիշխող սկզբունքներով: Մասնավորապես՝ Թուրքիայի 8-րդ նախագահ Թուրգութ Օզալը փորձում էր աշխարհաքաղաքական նոր զարգացումների պայմաններում արդյունավետ գործող արտաքին նոր քաղաքականություն զարգացնել, որը ենթադրում էր, որ Թուրքիան իր պատմական անցյալից ելնելով պետք է վարի ակտիվ և բազմավեկտոր

⁸ Zoubir Y., Dris-Aït-Hamadouche L., Global Security Watch–The Maghreb: Algeria, Libya, Morocco and Tunisia, Praeger, Santa Barbara, 2013, p. 142.

⁹ Welz M., Integrating Africa: Decolonization's Legacies, Sovereignty and the African Union, Global Institution Series: 68, Routledge, New York, 2013, p. 73.

արտաքին քաղաքականություն այն տարածաշրջաններում, որոնք նախկինում մտել են Օսմանյան կայսրության մեջ¹⁰:

Մյուս կողմից Թուրգութ Օզալը ձգտում էր ընդլայնել համագործակցությունը արաբական երկրների հետ՝ արաբական կապիտալը դեպի Թուրքիա գրավելու համար, և խրախուսում էր Թուրքիայի առևտրային ներգրավվածությունը ամբողջ տարածաշրջանում¹¹: Թուրգութ Օզալի օրոք արտաքին տնտեսական հարաբերություններում իրականացված այս ձևափոխությունները ստեղծեցին այն հիմքը, որի վրա հենվելով՝ Թուրքիան հետագայում սկսեց շարունակաբար սերտացնել իր տնտեսական հարաբերությունները Մերձավոր Արևելքի և Մադրիբի երկրների հետ: Նաև Օզալի այս քաղաքականության շնորհիվ է, որ Լիբիան ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում արդեն դարձել էր թուրքական շինարարական ընկերությունների ամենամեծ շուկան¹², ինչպես նաև այն, որ Մադրիբից Թուրքիա էներգակիրների մուտքը զգալիորեն ավելացավ:

Թուրգութ Օզալի այս քաղաքականությունը նաև դրական ազդեց Թուրքիա-Մադրիբի երկրներ հարաբերությունների այլ ոլորտների վրա: Այդ մասին են վկայում նրա օրոք Թուրքիայի և Մադրիբի երկրների միջև տեղի ունեցած պաշտոնական այցելությունները և երկկողմ պայմանագրերը, տարբեր խնդիրների վերաբերյալ անցկացված բանակցությունները և այլ զարգացումներ: Մասնավորապես, երբ 1989 թ. Թուրգութ Օզալը այցելություն է կատարում Թունիս, Թուրքիայի և Թունիսի միջև կնքվում են նաև մի շարք առևտրային պայմանագրեր¹³: Մեկ այլ պաշտոնական այցելություն է տեղի ունենում 1992 թ. հունվարի 27-ին: Այդ օրը Կադաֆիի զինակիցներից Լիբիայի հեղափոխության ղեկավարման խորհրդի անդամ մայոր Աբդ Ալ-Սալամ Ջալուդը պաշտոնական այց է կատարում Անկարա: Նա

¹⁰ Terzi Ö., The Influence of the European Union on Turkish Foreign Policy, Ashgate Publishing Company, Burlington, 2010, p. 30-31.

¹¹ Larrabee F., Lesser L., Turkish Foreign Policy in an Age of Unsertainty, RAND National Security Research Division, Santa Monica, 2003, p. 128.

¹² Նույն տեղում:

¹³ Regional Surveys of The World: The Middle East and North Africa 2003, 49th Edition, ... p. 1061.

Թուրքիայի Բարձրաստիճան պաշտոնյաների հետ բանակցությունների ժամանակ ժխտում է Լիբիայի կապերը Քրդական բանվորական կուսակցության (ԲԲԿ) հետ: Թուրքիա-Լիբիա հարաբերություններում կարևոր նշանակություն ունենալու, այդ ժամանակ պետական նախարար Թանսու Չիլերի այցը Լիբիա 1992 թ. փետրվարի 17-ին: Վերջինիս Լիբիա այցելության հիմնական նպատակներից մեկը Իսլամական զարգացման բանկի կառավարիչների հանդիպմանը մասնակցելն էր: Ժամանման հաջորդ օրը՝ փետրվարի 18-ին, պետական նախարարը հանդիպում է ունենում Կադաֆիի հետ: Այս և այլ բարձրաստիճան պաշտոնյաների այցելությունները, ձեռք բերված պայմանավորվածությունները, ինչպես նաև կնքված պայմանագրերը ցույց են տալիս, որ Թուրգութ Օզալի վերոհիշյալ քաղաքականությունը, համաձայն որի՝ Թուրքիան պետք է ակտիվացնի իր հարաբերությունները նախկինում Օսմանյան կայսրության կազմի մեջ մտած երկրների հետ, նպաստել է Թուրգութ Օզալի օրոք Թուրքիայի և Մադրիդի երկրների հարաբերությունների ակտիվ լինելուն: Նաև պետք է նշել, որ Լիբիայի հետ սերտ հարաբերությունները չխանգարեցին Թուրքիային միանալ Լիբիայի դեմ իրականացվող միջազգային պատժամիջոցներին: Իսկ ավելի ստույգ, 1992 թ. ապրիլի 15-ին Թուրքիայի արտգործնախարարության խոսնակ Ֆիլիզ Դինսամենը հայտարարեց, որ Թուրքիան հաստատել է ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի բանաձևը՝ միանալով Լիբիայի նկատմամբ կիրառվող օդային էմբարգոյին:

Թուրգութ Օզալի նման քաղաքականության արդյունք էր նաև այն, որ արդեն նրա օրոք իսլամական ուժերի գործողությունները Մադրիդի երկրներում որոշակի արձագանքի էին արժանանում Թուրքիայի տարբեր շրջանակներում: Մասնավորապես, երբ 1992 թ. հունվարի 11-ին զինվորականների և ազդեցիկ որոշ քաղաքական ուժերի ճնշման տակ Ալժիրի նախագահ Շադլի Բենջադիդը, ով մինչև այդ հասցրել էր լուծարել պառլամենտը, ստիպված էր հրաժարական տալ, որից հետո պառլամենտական ընտրությունների երկրորդ փուլը կասեցվեց¹⁴, Թուրքիայում տեղի ունեցավ իսլամիստների շուրջ 600 հոգանոց ցույց, որը բողոքում էր Ալժիրում զինվորականների աջակցությամբ

¹⁴ Ланда Р., История Алжира, XX век, ИВ РАН, М., 1999, с. 215.

իշխանության գրավման դեմ¹⁵: Կարևոր է նաև այն, որ արդեն 1993 թ. ակնհայտ էր, որ Ալժիրում իսլամական ուժերի ակտիվությունը կարող է ակտիվացնել իսլամական շարժումները Թուրքիայում: Մասնավորապես՝ այսպիսի ենթադրությունների համար հիմք էր ընդունվում այն փաստը, որ ինչպես Ալժիրում գործող Իսլամական փրկության ճակատը, Թուրքիայում էլ կային մասայականություն վայելող իսլամական շարժումներ, որոնք նպատակ ունեին բարեփոխումներ իրականացնել: Ընդ որում՝ այդ բարեփոխումները իրականացնելու համար Թուրքիայի իսլամական շարժումները պատրաստ էին գործելու ինչպես ընդունված քաղաքական չափանիշների սահմաններում, այնպես էլ այդ սահմանները խախտելով¹⁶: Հատկանշական է, որ հաջորդ տարի՝ 1994 թ., Նեջմեթթին Էրբաքանի հիմնած Բարօրություն իսլամամետ կուսակցությունը հաջողություններ ունեցավ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններում, իսկ մյուս տարի՝ 1995 թ., խորհրդարանական ընտրություններում հաղթանակ տարավ՝ ստանալով ձայների մեծամասնությունը: Անկասկած, Թուրքիայում իրադարձությունների այսպիսի ընթացքը հիմնականում ներքին զարգացումների արդյունք էր, սակայն վստահաբար կարելի է ճիշտ համարել այն միտքը, որ իսլամական շարժումների ակտիվացումը Ալժիրում որոշ չափով ազդել է Թուրքիայում նման իսլամական տրամադրությունների արթնացմանը: Կարևոր է նաև նշել, որ այդ ժամանակաշրջանի իսլամական տրամադրությունները տեղաշարժվում էին երկրից երկիր և ազդեցություն էին կրում միմյանցից: Հենց սրա շնորհիվ է, որ երկու կողմերը ունեին գաղափարական նմանություններ, իսկ ավելի ստույգ՝ և՛ Իսլամական դեմոկրատական ճակատը՝ Ալժիրում, և՛ Բարօրություն կուսակցությունը՝ Թուրքիայում «ընդունում էին բազմակարծ

¹⁵ Muslim Protesters in Turkey Protest in Support of Algerians, 18 January 1992, "The New Yourk Times".

¹⁶ Miranda R., Islamic Resurgence in Turkey? An Analysis of Political and Social Elements, Thesis, NPS, Monterey, 1993, p. 9.

քաղաքական համակարգը և ընտրական ճանապարհը դեպի իշխանություն»¹⁷:

Թուրքիան շարունակեց սերտացնել իր հարաբերությունները Մադրիդի երկրների հետ նաև Օգալից հետո: 1994-1995 թթ. ընթացքում երկու կողմերի միջև հարաբերություններում առավել կարևոր զարգացում կարելի է համարել այն փաստը, որ Լիբիան Արևմուտքի հետ իր հարաբերությունները կարգավորելու համար դիմեց Թուրքիայի միջնորդությանը: Այսպես՝ 1994 թ. հոկտեմբեր 30-ին Կասաբլանկայում սկսած Միջին Արևելքի տնտեսական եռօրյա խորհրդածրոյվում Լիբիայի առաջնորդ Մուամար Կադաֆին խնդրեց Թուրքիայի վարչապետ Թանսու Չիլերին հետ վերադառնալու ժամանակ այցելություն կատարել Լիբիա: Նոյեմբերի 1-ին Թանսու Չիլերը այցելում է Լիբիա, որի ընթացքում կայացած հանդիպման ժամանակ Կադաֆին խնդրեց նրանից փոխանցել Վաշինգտոնին իր պատրաստակամությունը ընդունելու խաղաղության գործընթացը և միջնորդելու երկու լիբիացիների համար, որոնք մեղադրվում էին ամերիկյան ինքնաթիռը պայթեցնելու մեջ¹⁸: Լիբիական կառավարությունը նաև խնդրեց հորդորել Միացյալ Նահանգներին՝ վերացնելու տնտեսական պատժամիջոցները և թույլ տալու երկու երկրներին առևտուր կատարել չեզոք երկրների միջոցով¹⁹: ԱՄՆ-ի հետ

¹⁷ Knudsen A., Political Islam in the Middle East, Chr. Michelsen Institute, Bergen, 2003, p. 7.

¹⁸ 1988 թ. Ամերիկյան «Պանամ» ինքնաթիռը Լոկերբիի վրա՝ Շոտլանդիայի երկնքում, պայթում է, ինչի հետևանքով զոհվում է 270 մարդ: Այս պայթյունը ցնցում է ամբողջ աշխարհը՝ առաջացնելով դժգոհություն և բողոքի ուժեղ ալիք: Պայթյունը կազմակերպելու մեջ մեղադրվում էին Լիբիայի ազգային անվտանգության երկու աշխատակիցներ: Երկար բանակցելուց հետո ի վերջո ՄԱԿ-ը 1998 թ. կարողացավ համաձայնության գալ Կադաֆիի հետ, որով վերջինս պարտավորվում էր դատավարության համար անվտանգության աշխատակիցներին հանձնել Նիդեռլանդների շոտլանդական դատարանին, և 1999 թ. երկու աշխատակիցները փոխանցվեցին ՄԱԿ-ի համապատասխան մարմիններին: Ավելի մանրամասն տե՛ս Pearson E., "Pan Am Flight 103 Bombing" In «The SAGA Encyclopedia of Terrorism», Second Edition, SAGE Publications, Los Angeles, 2011, p. 465-466.

¹⁹ Otman W., Karlberg E., The Libyan Economy: Economic Diversification and International Repositioning, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg, 2007, p. 38.

հարաբերություններում Թուրքիային որպես միջնորդ ընտրելը վկայում է 1989-1995 թթ. Թուրքիա-Լիբիա սերտ հարաբերությունների մասին, ինչպես նաև ցույց է տալիս այն հեղինակությունը, որը այդ ժամանակ Թուրքիան ուներ Լիբիայում՝ մասնավորապես և Արաբական Մադրիբում՝ ընդհանրապես: Հատկանշական է, որ 1995 թ. Թուրքիայում իսլամիստական կուսակցության հաղթանակը ևս որոշ չափով կապված էր նավթ արդյունահանող այնպիսի երկրների հետ հարաբերությունների սերտացմամբ, որոնցում իսլամը բավական ազդեցիկ դեր ուներ: Այդ երկրներն էին Իրանը, Սաուդյան Արաբիան և Լիբիան²⁰: Այս երկրների շարքին կարելի է ավելացնել նաև Ալժիրին, որտեղ իսլամական ուժերը բավական ակտիվ էին և իշխանության էին ձգտում:

Այսպիսով, ակնհայտ է, որ 1980-ական թթ. վերջին և 1990-ական թթ. առաջին կեսին Թուրքիան ձգտում էր բավականին ակտիվ քաղաքականություն վարել Մադրիբի երկրների հետ, ինչի նպատակը այս երկրների հետ հարաբերությունների էլ ավելի սերտացումն էր: Մադրիբի երկրների հետ Թուրքիայի՝ սերտ հարաբերություններ հաստատելու ջանքերի կարևոր պատճառներից էին նաև տարածաշրջանում առաջնորդ դառնալու, զարգացած և հզոր տնտեսություն ունենալու ձգտումները: Կարևոր է նաև այն, որ Թուրքիան միշտ էլ ձգտել է ամուր կապեր ունենալ իսլամական երկրների հետ, իսկ ԽՍՀՄ-ի անկայուն շրջանում և հետխորհրդային շրջանում, երբ Թուրքիայի համար իր արտաքին քաղաքականությունը վերաձևակերպելու կարիք կար, նրա քաղաքականության այս կողմը էլ ավելի կարևոր դարձավ: Մյուս կողմից, ինչպես արդեն նկատեցինք, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում մի շարք էական հարցերում Մադրիբի երկրները զգում էին Թուրքիայի աջակցության կարիքը, ինչի պատճառով ընդառաջում էին Մադրիբում ամրապնդվելու Թուրքիայի ձգտումներին: Կարևոր է նաև ընդգծել որ կողմերի միջև հարաբերություններում առաջընթաց գրանցելուն մեծապես նպաստեց նաև Թուրքիայի ճկուն քաղաքականությունը:

²⁰ Nachmani A., Turkey: Facing a New Millennium: Coping with Intertwined Conflicts, Manchester, 2003, p. 89.

ZHAMHARYAN ARMEN

(IOS)

**TURKEY'S RELATIONS WITH THE ARAB MAGHREB COUNTRIES
(1989-1995)**

Wrapping up Turkey's relations with the Arab Maghreb countries, it is important to note, that in 1989-1995 Turkey has been seeking to lead active and various policy with Arab Maghreb countries, which can be explained by several factors. The efforts to establish close relations with the Arab countries were aimed at becoming a leader in the territory and having a major role in the international arena, as well as Turkey's aspirations to have a strong, developed economy, and in this case, having close relations with Arab Maghreb countries for Turkey was a vital necessity.

The other important factor is, that Turkey has always strived to have strong ties with Islamic countries, and in unstable period of the Soviet Union, and in post-Soviet period, when there was a need for restructuring of foreign policy for Turkey, its policy on this side became even more important.